

## СОЦІОКУЛЬТУРНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ КОНЦЕПТУ ARROGANCE У БРИТАНСЬКІЙ КАРТИНІ СВІТУ

У статті проаналізовано соціокультурний аспект концепту ARROGANCE у британській картині світу. Розглянуто особливості британської картини світу та менталітету, а також чинники, що вплинули на їхнє формування. Оскільки концепт ARROGANCE є частиною картини світу, а також однією з визначальних ознак британського менталітету, у ньому відображено вплив історичного розвитку та культурного життя британської спільноти. У статті схарактеризовано особливості репрезентації концепту ARROGANCE під впливом таких соціально-культурних чинників, як національна ідеологія, класова стратифікація та політика країни. Репрезентація концепту ARROGANCE продемонстрована на прикладах з художньої літератури та онлайн-джерел, а також сучасної розмовної лексики. Наведено приклади лексичних та фразеологічних одиниць, що відображають основні аспекти зверхності у британській лінгвокультурі. Зокрема, зверхність на основі класової нерівності аналізовано крізь призму історичних змін у класовій структурі суспільства Британії. Виокремлено шар лексики, який відображає зверхність вищих класів суспільства до нижчих. Описано зразки сленгу, які використовують для вираження зверхності до представників молодіжних субкультур. Зверхність на основі національного менталітету сформувалась під впливом колоніальної політики Британської імперії, а також тривалого упередженого ставлення британців до жителів континенту. Однією зі сторін репрезентації концепту ARROGANCE є національні стереотипи та жарти стосовно представників інших націй. Лінгвістична зверхність тісно пов'язана із класовою зверхністю, оскільки мова – індикатор належності до класів та соціальних груп. Лінгвістична зверхність знаходить прояв у поділі діалектів на елітні та непрестижні, прагненні позбутись акценту у вимові та дотримуватись мовних стандартів. Проведений аналіз репрезентації концепту ARROGANCE дозволяє встановити характерні соціокультурні ознаки концепту у британській картині світу та окреслити перспективи його подальшого дослідження.

**Ключові слова:** концепт, картина світу, менталітет, соціокультурний аспект, лінгвокультурна спільнота

**Постановка наукової проблеми та її значення.** Сучасні лінгвістичні студії значну увагу приділяють дослідженню мови крізь призму її зв'язку з людською особистістю та чинниками суспільного розвитку. Концепт як одиниця мовної картини світу містить інформацію про особливості культури і світогляду конкретної мовної спільноти. Особливий інтерес становлять концепти, які відображають національний менталітет мовної спільноти. Оскільки зверхність – одна з характеристик британського національного менталітету, вважаємо дослідження концепту ARROGANCE та соціокультурних особливостей його репрезентації ключем до глибшого розуміння британської картини світу.

**Аналіз досліджень цієї проблеми.** Концепт ARROGANCE раніше не виступав самостійним об'єктом досліджень. Проте проблемі дослідження репрезентації соціокультурних концептів присвячено низку фундаментальних праць. Культурні концепти досліджувались ученими Ю. С. Степановим, В. І. Карасиком, М. К. Голованівською, Л. О. Чернейком. У працях В. Г. Костомарова та Є. М. Верещагіна об'єктом дослідження є відображення національної культури в семантиці мовних одиниць. Праці С. А. Малахової, Н. В. Попова присвячені вивченню семантичної структури концепту PRIDE, який є близьким до досліджуваного нами концепту ARROGANCE.

**Мета і завдання статті.** Мета статті полягає у встановленні особливостей соціокультурних чинників формування концепту ARROGANCE у британській картині світу. Завдання розвідки полягають у виділенні основних чинників розвитку британської картини світу і їх впливі на досліджуваний концепт, а також виділенні способів вербальної репрезентації соціокультурних аспектів концепту в різних типах дискурсу.

**Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження.** Британська мовна картина світу є вербалізацією концептосфери британців, яка може бути представлена як багатовимірне утворення зі складною структурою, що містить уявлення про

світ різного ступеня категоризації, зокрема універсальні (загальнолюдські) та національно-специфічні концепти. Деякі універсальні концепти можуть отримувати етнічно-релевантне наповнення та віддзеркалювати особливості національного менталітету, набуваючи таким чином певної національної маркованості.

Важливими чинниками, що вплинули на формування британської картини світу і створили своєрідну систему цінностей, є географічна ізоляваність країни, жорстка соціальна стратифікація суспільства, імперський менталітет, націоналістичні настрої імміграційної політики країни. Географічний чинник, вплинувши на формування відчуття національної своєрідності британців, сприяв виникненню англоцентризму. Острівний характер країни наклав особливий відбиток на менталітет нації. Британці впевнені, що на їхній батьківщині краще, ніж в інших, а тому досить часто дивляться на іноземців зверхньо, із співчуттям, дещо зневажливо [1].

Історичні та соціальні чинники розвитку Британії мали вплив на формування в цілому та на окремі концепти. Концепт **ARROGANCE** сформувався під впливом національного менталітету, соціальної стратифікації та гендерної політики країни.

Визначальним чинником формування британської картини світу та культурних концептів є британська класова система. Англійське суспільство має чітку класову ієрархію, що відображає багатовікові традиції. Для Британії ідея соціального класу є більш важливою, ніж етнічність. Термін “соціальний клас” має комплексне значення та охоплює соціальні, політичні й економічні виміри. Хоча класовість поступово втрачає своє першочергове значення, її вплив на менталітет британців залишається значимим і сьогодні [2, с. 197].

Зверхність на основі класової нерівності проявляється здебільшого у формі термінів на позначення людей із нижчих соціальних класів. Такими термінами є ***bourgeoisie, great unwashed, hoi polloi, canaille, plebs, little people, proles, rank and file, riffraff, the rabble, dregs of society, herd, sheeple*** [9].

Згадані терміни передають уявлення вищих класів про людей із нижчих класів населення, зокрема належність до мас, малі прибутки, недостатню гігієну, простий, непримітний спосіб життя, а також неосвіченість і обмеженість поглядів. На таких уявленнях власне базується зверхність на основі класової нерівності.

Показовим прикладом репрезентації зверхності крізь призму класової нерівності є використання лексеми ***proles*** для позначення робітничого класу в романі Джорджа Орвелла “1984”. У творі проли не отримують освіти, займаються фізичною працею, живуть у бідності та часто прирівнюються до тварин:

*As the Party slogan put it: “Proles and animals are free”* [3]

*So long as they (the Proles) continued to work and breed, their other activities were without importance. Left to themselves, like cattle turned loose upon the plains of Argentina, they had reverted to a style of life that appeared to be natural to them, a sort of ancestral pattern...Heavy physical work, the care of home and children, petty quarrels with neighbors, films, football, beer and above all, gambling filled up the horizon of their minds. To keep them in control was not difficult* [3].

Репрезентація класової зверхності також простежується у британському слензі. Лексема ***chav***, що побутує в сучасній розмовній мові має значення *a young lower-class person who displays brash and loutish behaviour and wears real or imitation designer clothes* [11].

Зневажливе ставлення до представників субкультури, яких називають ***chav***, виражається у формі чисельних жартів, у яких висміюються їхні звички, інтелектуальний рівень, а також схильність до антисоціальної поведінки:

– *Why did the Chav cross the road?*

– *To start a fight with the random stranger for no reason whatsoever* [10]

Іншими лексемами на позначення представників молодіжної субкультури нижчих класів є ***scally, neds, towny, kev, charver, steek, spide, bazza, yarco, ratboy, kappa slapper, skanger, janner, stig*** [9]. Ці лексеми вживаються для вираження зневаги до молоді, що одягається переважно у

спортивний одяг, має низький рівень освіти та культури, не має гідних манер поведінки в суспільстві.

Ще одним засобом вираження зверхності є соціолекти, оскільки мова – часто індикатор належності до певного класу. Явище лінгвістичної зверхності розуміємо як прагнення до чистоти мови, на основі якого проявляється зверхність до людей, що допускають помилки або не дотримуються стандартної граматичної структури чи вимови. Англійська мова є предметом національної гордості британців, а відтак часто викликає лінгвістичну зверхність у ставленні до акцентів та соціолектів. Вважається, що акцент – ідентифікатор освіти, походження та соціальної групи, до якої належить особа.

У той час, як стандартна англійська вимова (Received Pronunciation) вважається елітною, то діалекти кокні, скауз, брумї – найменш престижними. Англійська мова відреагувала на позначення людей з ліверпульським акцентом лексемою **scouser**. Слово походить від назви страви *lobscouse*, яку готували моряки [6]. Згодом їх самих і порт у Ліверпулі почали називати цим словом. Скорочення **scouser** з'явилося дещо пізніше і відображає зверхність до людей з ліверпульським регіональним акцентом.

Зверхність викликає також лондонський діалект – кокні, названий на честь його носіїв. Кокні вважається діалектом низьких класів. Як зазначив Генрі Світ, діалект кокні звучить потворно для освіченого англійця, оскільки він живе в постійному страху бути прийнятим за представника кокні [7]. Тобто, зверхне ставлення викликає не сам акцент як такий, а небажання бути асоційованим з представниками нижчого класу.

Контрастна різниця в соціальному класі й вимова, пов'язана з належністю до того чи того класу, стали предметом анекдотів та насмішок.

*A family from Lancashire go on holiday to Benidorm and order some food. The father thinking his pie is lacking in gravy calls the waiter over saying, "ast tha Bisto fort pah?" and the waiter says in a southern English accent, "I'm sorry, mate, I don't speak Spanish" [10].*

У жарті насправді продемонстрована не лише зверхність до діалекту, але й типове протистояння Північної та Південної Англії (Ланкашир розміщений на півночі, Бенідорм – на півдні): офіціант не тільки глузиться над акцентом, а й підкреслює його не англійське звучання і не соромиться того, що не розуміє співрозмовника.

Зверхність британців як нації зумовлена багаторічним насадженням ідеології імперіалізму, що пропагувала перевагу британців над іншими націями. Імперіалізм був не тільки панівною ідеологією, а й предметом національної гордості, як наслідок – некритичне ставлення до захоплення чужих територій. Британська громадська свідомість підтримувала постулат вищості їх нації, а право на чужі території перетворилось на моральний обов'язок принести цивілізацію захопленим народам. Усі форми колоніальної домінації сприймалися як необхідні кроки поступової інтеграції нерозвинених народів у цивілізований світ.

Сьогодні переконання про вищість нації та зверхність до інших народів залишаються в менталітеті британців. Підтвердження англійської ксенофобії можна знайти у словах англійського письменника Дж. Орвела:

*All people who have reached the point of becoming nations tend to despise foreigners, but there is not much doubt that the English-speaking races are the worst offenders. One can see this from the fact that as soon as they become fully aware of any foreign race they invent an insulting nickname for it [4].*

Національна зверхність часто знаходить вияв в образливих прізвиськах на основі національних стереотипів, які британці дають іноземцям. Наприклад, індійців називають **rag-head**, **fish-head**. Історично Індія була довгий час колонією Британії, а відтак її населення вважалось нижчим за освітою, інтелектуальними здібностями та рівнем культури.

Вороже ставлення до ірландців також збереглося із минулого і пов'язане з війною за незалежність Ірландії. Низка прізвиськ, які англійці дають ірландцям, пов'язана з природно

ландшафтними та кліматичними ознаками, наприклад **bogger, bog-hopper, bog-lander, bograt, bog-trotter (жители болота)** [5].

Інший синонімічний ряд зневажливих прізвиськ для ірландців базується на вирощуванні картоплі, оскільки Ірландія має сприятливий для цього клімат. Звідси походять прізвиська **spud (картоплина), potato breath (картопляний подих), potato head (картоплеголовий)** [8].

Англіїці також насміхаються над рудим кольором волосся ірландців, що сприяло виникненню таких етнічних прізвиськ, як **clown, carrot top, fire bush** [8].

Окрім ірландців, найближчими сусідами британців є французи, з якими у них склались досить суперечливі відносини. Британці зневажають французів за те, що вони не захищали країну і здались німецькій армії. Тому британці зневажливо називають французів **butterfingers** (масляні, слизькі пальці, з натяком на те, що з них випала зброя), **rifle-dropper** (той, хто впустив гвинтівку), **whiteflagger** (той, хто здався) [5; 9].

Побутує ще декілька прізвиськ, які французам присвоїли за їхні екстраординарні кулінарні вподобання: **crouton** (грінки для супу), **snail-snapper** (натяки на слимаків у французькій кухні) [8].

Ще одна нація, до якої британці не приховують зневажливого ставлення – американці. Справа в тому, що британців часто дратує в американцях те, як вони гордяться тим, що є американцями, зважаючи на те, що походять вони з Англії. Британці вважають американців менш розвиненими, як в плані культури, так і в плані інтелекту.

Ставлення британців до американської культури можна продемонструвати за допомогою британського жарту:

- *What's the difference between the US and yogurt?*
- *If you leave yogurt alone for 300 years, it develops a culture* [10].

**Висновки та перспективи подальшого дослідження.** Аналіз чинників формування британської картини світу домагає встановити основні особливості британського менталітету та відповідно чинники виникнення і функціонування концепту ARROGANCE. Такими чинниками вважаємо ізольоване географічне розміщення, острівний менталітет, соціальну стратифікацію, імперський дух та прагнення до лідерства у світовій спільноті. Кожен із них зумовив національно-специфічні особливості концепту ARROGANCE у британській свідомості.

Класова та національна зверхність зберігається протягом тривалого часу, незважаючи на зміну в суспільстві, що свідчать про актуальність проблеми в лінгвокультурі. Про це свідчить також різноманіття лексичних та фразеологічних засобів виявлення зверхності в художніх творах, засобах масової інформації та повсякденному мовленні. На основі проведеного дослідження концепту ARROGANCE можна зробити висновок про місце зверхності у британському менталітеті. Хоча британці й засуджують явище зверхності, вони не прагнуть усунути соціальні чинники його виникнення.

Перспективи подальших досліджень концепту вбачаємо в поглибленому вивченні його репрезентації в різних типах дискурсу, а також дослідженні дотичних національно маркованих концептів у складі британської картини світу.

#### **Джерела та література**

1. Громыко А. А. Великобритания: после захода солнца [Электронный ресурс] / А. А. Громыко. – Режим доступа : [http://www.globalaffairs.ru/number/n\\_5980](http://www.globalaffairs.ru/number/n_5980)
2. Карнаухова О. С. Мультикультурализм как парадигма постколониального развития (британская модель) / О. С. Карнаухова // Личность. Культура. Общество. – 2007. – Вып. 4 (39). – С. 196–204
3. Orwell G. 1984 / G. Orwell. – New American Library, 1950. – 328 p.
4. Orwell G. England Your England [Electronic resource] / G. Orwell. – Mode of access : [http://orwell.ru/library/essays/lion/english/e\\_eye](http://orwell.ru/library/essays/lion/english/e_eye)
5. Oxford English dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : [www.oed.com/](http://www.oed.com/)
6. Oxford Living Dictionaries [Electronic resource]. – Mode of access : <https://en.oxforddictionaries.com/>
7. Sweet H. A Primer of Spoken English / H. Sweet. – Oxford Clarendon Press, 1890. – 134 p.
8. The Free Dictionary by Farlex [Electronic resource]. – Mode of access : <http://www.thefreedictionary.com/>

9. The Septic's Companion. A British Slang Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : <http://septiccompanion.com/showcat.php?cat=people>
10. Translation, Humour and Literature / edited by Delia Chiaro. – New York, 2010. – Vol. 1. – 230 p.
11. Urban Dictionary [Electronic resource]. – Mode of access : [urbandictionary.com](http://urbandictionary.com)

### References

1. Hromyko, Aleksey. 2005. "Velikobritaniya posle zahoda solntsa" In *Rossiya v globalnoy politike*. Last modified December 13, 2005. [http://www.globalaffairs.ru/number/n\\_5980](http://www.globalaffairs.ru/number/n_5980)
2. Karnaukhova, Oksana. 2007. "Multikulturalizm kak paradigma postkolonialnogo razvitiya (britanskaya model)" In *Lichnost. Kultura. Obshchestvo*. 196–204
3. Orwell, George. 1950. 1984. New York: New American Library.
4. Orwell, George. 1941. *England Your England*. [http://orwell.ru/library/essays/lion/english/e\\_eye](http://orwell.ru/library/essays/lion/english/e_eye)
5. *Oxford English dictionary*. Accessed November, 2017. <https://en.oxforddictionaries.com/>
6. Oxford Living Disctionaries [Electronic resource]. – Mode of access : <https://en.oxforddictionaries.com/>
7. Sweet, Henry S. 1890. *Primer of Spoken English*. Oxford: Oxford Clarendon Press.
8. *The Free Dictionary by Farlex*. Accessed December, 2017. <http://www.thefreedictionary.com/>
9. *The Septic's Companion. A British Slang Dictionary*. <http://septiccompanion.com/>
10. *Translation, Humour and Literature*. 2010. Edited by Delia Chiaro. New York: Continuum Publishers. Vol. 1.
11. *Urban Dictionary*. Accessed December, 2017. <http://www.urbandictionary.com>

**Ефимчук Галина. Социокультурные факторы формирования концепта ARROGANCE в британской картине мира.** В статье проанализирован социокультурный аспект концепта ARROGANCE в британской картине мира. Рассматриваются особенности британской картины мира и менталитета, а также факторы, повлиявшие на их формирование. Поскольку концепт ARROGANCE является частью картины мира, а также одним из основных признаков британского менталитета, в нем отражено влияние исторического развития и культурной жизни британской общности. В статье рассматриваются особенности репрезентации концепта ARROGANCE под влиянием таких социально-культурных факторов как национальная идеология, классовая стратификация и политика страны. Репрезентация концепта ARROGANCE демонстрируется на примерах с художественной литературы и онлайн ресурсов, а также современной разговорной лексики. Приведены примеры лексических и фразеологических единиц, отражающих основные аспекты высокомерия в британской лингвокультуре. В частности, превосходство на основе классового неравенства анализируется сквозь призму исторических изменений в классовой структуре общества Великобритании. Выделяется слой лексики, отражающий превосходство высших классов общества к низшим. Проанализированы образцы сленга, которые используются для выражения высокомерия к представителям молодежных субкультур. Высокомерие на основе национального менталитета сформировалось под влиянием колониальной политики Британской империи, а также длительного предвзятого отношения британцев к жителям континента. Одной из сторон репрезентации концепта ARROGANCE есть национальные стереотипы и шутки в отношении представителей других наций. Лингвистическое высокомерие тесно связано с классовым превосходством, поскольку язык является индикатором принадлежности к классам и социальным группам. Лингвистическое высокомерие находит проявление в разделении диалектов на элитные и непрестижные, стремлении избавиться акцента в произношении и придерживаться языковых стандартов. Проведенный анализ репрезентации концепта ARROGANCE позволяет установить характерные социокультурные признаки концепта в британской картине мира и очертить перспективы его дальнейшего исследования.

**Ключевые слова:** концепт, картина мира, менталитет, социокультурный аспект, лингвокультурное сообщество

**Yefymchuk Halyna. Sociocultural Factors of the Concept of ARROGANCE Formation in British World View.** This article presents the analysis of socio-cultural aspect of the concept of ARROGANCE in the British world view. The features of the British world view and mentality has been considered, as well as the factors influencing their formation. As the concept of ARROGANCE is the essential part of British world view and one of the hallmarks of the British mentality, it reflects the historical development and cultural life of the British community. The article investigates the concept of ARROGANCE verbalization under the influence of such sociocultural factors as national ideology, class stratification and imperial policy. The ways of representation of the concept of ARROGANCE are demonstrated with the examples from fiction and mass media as well as modern speech samples and slang. The examples of lexical and phraseological units reflecting the main aspects of arrogance in British culture have been selected and analyzed.

Arrogance based on the class inequality through the prism of historical changes in the class structure of the British society. The layer of vocabulary that reflects the arrogance of the upper classes of society to the lower ones has been distinguished. The article also provides several samples of slang lexemes and phrases used to express superiority in the youth subcultures. Arrogance based on the national mentality was formed under the influence of the colonial policy of the British Empire, as well as the biased attitude of the British to the inhabitants of the continent. It is verbalized by means of national insults and jokes. Linguistic arrogance is connected to the class inequality, since language indicates belonging to

certain class and social group. The analysis of the verbalization of the concept of ARROGANCE enables us to establish the peculiar sociocultural features of it in the British world and outline the prospects for its further study.

**Keywords:** concept, world view, concept of ARROGANCE, mentality, sociocultural aspect, linguocultural community.

УДК 811.111'255+821.111(410.1)-312.9.Толкін03=161.2

*Сергій Засєкін, Ірина Іскра*

## **СПОСОБИ ВІДТВОРЕННЯ МОВИ ЕЛЬФІВ У ПЕРЕКЛАДАХ ТРИЛОГІЇ ДЖ. Р. Р. ТОЛКІНА “ВОЛОДАР ПЕРСНІВ”**

У статті окреслено провідні способи та методи відтворення ельфійської мови у творі Дж. Р. Р. Толкіна “Володар перснів”. Проаналізовано лінгвостилістичні особливості й історію створення ельфійських мов, встановлено етноментальні та етнокультурні нюанси їх перекладу. Метою дослідження є виокремлення ключових стратегій відтворення артлангів українською мовою. Проаналізовано зразки висловлювань ельфійською мовою у трьох українськомовних перекладах. Проведено порівняльний аналіз передачі безеквівалентної лексики українською мовою в різних перекладах трилогії Дж. Р. Р. Толкіна, виконаних перекладачами О. М. Мокровольським, А. В. Неміровою та К. В. Оніщук. Виокремлено ключові стратегії та способи передачі ельфійської мови у цільових версіях. У результаті дослідження виявлено такі типові способи відтворення артлангів: транскодування, морфограматичні модифікації та транскодування з елементами транслокації. Стратегія одомашнення виявилася домінантною в українськомовних перекладах трилогії.

**Ключові слова:** артланг, конланг, стратегія, переклад, безеквівалентна лексика.

**Постановка проблеми та її значення.** Поява нових мов створює для лінгвістів нові завдання, зокрема їх аналіз у сфері функціонування артлангів, їхні стилістичні, граматичні, лексичні особливості, а також методи та стратегії їх відтворення в українських перекладах. Одними з найвідоміших артлангів є мови, сконструйовані англійським лінгвістом, філологом та письменником Дж. Р. Р. Толкіном. Створені ним ельфійські мови – один із різновидів артлангів, і це новий матеріал для мовознавців. Наявність проблеми відтворення артлангів потребує ретельного вивчення та виокремлення основних стратегій, методів та підходів до відтворення артлангів. Ідеться про мови, сконструйовані авторами художніх творів, мови, які існують та функціонують лише у вигаданому світі чи навіть всесвіті, у межах одного твору або збірки творів, пов'язаних між собою.

**Аналіз досліджень цієї проблеми.** Тема відтворення безеквівалентної лексики – досить актуальна сьогодні, тому не дивно, що здійснюється багато досліджень, присвячених методам та способам відтворення артлангів. Важливий внесок у розвиток цієї проблеми зробили лінгвісти І. М. Ребрій, Л. О. Кушнір, С. Н. Попова та ін. І. М. Ребрій окреслила провідні стратегії відтворення артлангів у перекладах художньої літератури. Учена виокремлює стратегії одомашнення та очуження, основні характеристики апріорних і апостеріорних артлангів та стратегії їх перекладу залежно від походження та способу творення [2; 3; 4].

Л. О. Кушнір дослідила основні способи відтворення артлангів, виокремивши такі найголовніші: транскодування, транскодування з елементами транслокації, морфограматична модифікації та транскодування з коментарем. Науковець зазначає, що всі ці методи спрямовані, передусім, на відтворення фонічної експресивності ельфійської мови [1].

**Мета статті** полягає в установленні провідних лінгвальних особливостей ельфійських мов у трилогії “Володар перснів”, а також способів їхнього відтворення в україномовних перекладах.

**Виклад основного матеріалу та обґрунтуванням отриманих результатів дослідження.** Тема артлангів у художній літературі є досить актуальною сьогодні, тому не дивно, що з'явилося багато мовознавчих праць, присвячених артлангам та конлангам. Важливий внесок у розвиток внесли сам автор – Дж. Р. Р. Толкін, лінгвісти й перекладознавці І. М. Ребрій, М. Ю. Сидорова, О. Н. Шувалова, Л. О. Кушнір, О. В. Фадєєва та ін. Так, І. М. Ребрій окреслює поняття артланг як штучно створену мову, яка “використовується в літературних та кінематографічних